

Stefan Guth

Ștefan Guth

Brașov

România

Reporter: Andreea Lapteș

Data interviului: septembrie 2003

DI. Guth este un om în vârstă de 72 de ani, care în ciuda vârstei impune prin prezență și spirit: oricine vorbește cu el rămâne cu impresia că nu are vârstă, mai ales atunci când vorbește despre tinerețea lui și despre năzbâtiile pe care le făcea, copil fiind. Îi plac glumele, chiar și pe socoteala altuia, și vrea să fie acceptat așa cum este. Trăiește într-un apartament cu trei camere într-o casă, împreună cu soția sa, Maria, care are același spirit tânăr și corpul unei balerine. DI. Guth este un om foarte cultivat: îți poți da seama după antichitățile și obiectele de artă pe care le are în sufragerie. Dar mai mult, îți dă impresia că este un om care a trăit la maxim orice i-a oferit viața: devine pasional când vorbește despre sporturi, despre nedreptate, despre scriitori, despre dragoste, despre politică, nu pare să fie nimic ce să nu fi experimentat la timpul său.

[Familia mea](#)

[Copilăria mea](#)

[Al Doilea Război Mondial](#)

[După Război](#)

[Liceul și facultatea](#)

[Viața mea](#)

Familia mea

Bunicul meu patern, Guth, (nu îi știu numele mic) era funcționar la consulatul ungar din Belgrad, dar nu l-am cunoscut niciodată; a murit când tatăl meu era încă tânăr (nu știu dacă în Belgrad sau în Oradea), nu știu exact când, dar tatăl meu nu-și amintea deloc de el; astfel că am cunoscut-o doar pe bunica paternă, Serena. După ce bunicul patern a murit, ea s-a recăsătorit cu un evreu numit Schwartz. Bunica nu se îmbrăca tradițional, dar respecta Sabbath-ul și aprindea lumânări în fiecare vineri seara. Vorbea maghiara, dar nu țin minte dacă vorbea și idiș. În orice caz, nu am văzut-o decât de câteva ori, pentru că locuia în Oradea și familia mea locuia la Brașov, așa că distanța era imensă pe vremea aceea, în anii 1930. Țin minte că atunci când am vizitat-o a fost drăguță cu mine, cum cred că e orice bunică, dar asta e tot ce îmi amintesc despre ea. Nu l-am cunoscut nici pe al doilea soț al ei, și el a murit tânăr: când am cunoscut-o pe bunica, era deja văduvă pentru a doua oară.

Tatăl meu, Iuliu Guth, a avut și o soră, Bella Honig (nee Guth). Ea s-a căsătorit cu un evreu numit Miklos Honig; Miklos administra restaurantul celui mai elegant hotel din Oradea, Pallas, iar Bella era casnică. Au avut doi fii, Otto și Toni Honig; Otto era cu trei sau patru ani mai în vârstă decât Tomi, și a publicat mai multe poezii în reviste, era considerat un poet foarte talentat.

Bunica a mai avut un fiu din a doua căsătorie, Felix Schwartz, născut în 1912, care era fratele vitreg al tatălui meu. Felix a studiat medicina aici în România, nu știu în ce oraș, și în 1939 cred, a emigrat în Franța. L-am cunoscut puțin, aveam doar 8 ani atunci; țin minte totuși că o dată a trebuit să vină să vadă pe cineva, o vecină de-a noastră care locuia deasupra, când a fost bolnavă, și mi-a dat voie să mă uit cum lucrează. Mă interesa meseria lui. În timpul războiului, Felix a făcut parte din Maqui, mișcarea de rezistență franceză din timpul ocupației germane, iar apoi a practicat medicina la universitatea din Le Havre. Avea o vilă minunată pe Coasta de Azur [riviera franceză de la Marea Mediterană]. A fost căsătorit cu Renee Schwartz, dar nu a avut copii. Eu eram singurul lui moștenitor. Dar mi-a fost imposibil să moștenesc acea casă în timpului regimului comunist, în 1980 când a murit el, astfel încât cred că a donat-o comunității evreiești de acolo. După ce a ajuns în Franța, Felix i-a cumpărat mamei lui casa pe care aceasta o visase din totdeauna, mi-a spus tata: o casă mare în Oradea cu un nuc în curte. Bunica ocupa doar două camere și bucătăria, iar celelalte două apartamente ale casei erau închiriate. N-a avut niciodată servitori din câte știu, era obișnuită să facă singură treaba din jurul casei. Nu cultiva nimic în grădină și nu creștea animale; dar avea întotdeauna gem de nuci, făcut din nucile din grădină. Am mers în Oradea cu 15 ani în urmă, eram curios să văd dacă mai există casa: era, iar nucul era imens.

Bunicul matern, Emanoil Lobl, a locuit în mai multe sate din jurul Făgărașului [în județul Brașov]: în Veneția de Jos, Viștea de Sus, Scoreiu [județul Sibiu], cu bunica mea, Hannah Lobl (nee Fendrich). Bunicul meu nu a avut frați sau surori, dar bunica a avut două surori, Ida Goldstein (nee Fendrich) și Helen Grunfeld (nee Fendrich); soții lor erau evrei, iar ele erau casnice amândouă.

Bunicul a avut un restaurant în Scoreiu, după care și-a putut permite să-și mute afacerea în Făgăraș. Restaurantul lui se numea Mercur și curând a devenit cel mai popular restaurant din oraș. Avea o curte mare și o grădină unde oaspeții puteau mânca afară vara. Bunicul mi-a povestit că s-a întâmplat o dată – era ziua națională a Ungariei [20 august], o sărbătoare importantă în Făgăraș de vreme ce atunci Făgărașul era sub ocupație austro-ungară – ca toată protipendada Făgărașului să vină să sărbătorească această zi în restaurantul lui, în grădina de vară. Un taraf de muzicieni, de țigani, a fost adus să cânte imnul maghiar; țiganii erau foarte buni muzicieni, puteau cânta orice după ureche, și bineînțeles că știau și imnul Ungariei. Dar pe de altă parte nu te puteai baza pe ei, nu puteai să ai încredere că nu vor bea prea mult la petrecere, așa ca au fost încluiți în două camere: instrumentele lor erau într-o cameră, iar țiganii în cealaltă, astfel încât să nu se îmbete înainte de a cânta în fața oaspeților. Dar unul dintre țigani a avut o diaree formidabilă, și, disperat că nu era nici o toaletă, a fugit în camera cu instrumente și s-a ușurat în helicon, instrumentul mare de suflat, de aramă, care ține ritmul. Bineînțeles că heliconul s-a înfundat. Și când au ieșit să cânte, bietul țigan care sufla în helicon nu putea scoate nici un sunet din el. Bunicul mi-a zis că dirijorul era roșu de furie, îi ieșeau ochii din cap, și îi arăta pumnii bietului țigan cu heliconul care nu putea ține ritmul. Așa că țiganul a tras tare aer în piept, a suflat cât de tare a putut, și a mânjit cu excremente toți oaspeții din primul rând! Scandalul a fost groaznic, groaznic! Nimeni nu știa cine era de vină, bineînțeles cu excepția țiganului care a folosit heliconul pe post de toaletă, dar el și-a ținut gura. Bunicul a aflat mai târziu cine a fost, dar nu a spus nimic. El nu a avut probleme cu

autoritățile, deși restaurantul era al lui, pentru că nu s-a putut dovedi nimic împotriva lui. Mai mult, Mano bacsi [unchiul Mano], cum era cunoscut bunicul, era un om foarte spiritual, vesel, și toată lumea din Făgăraș îl iubea. Doar după al Doilea Război Mondial, când Transilvania s-a întors la România, [după Tratatul de la Trianon], țiganul responsabil a recunoscut că el fusese, și a devenit un mic erou local pentru o vreme, pentru că el cauzase acel incident, și majoritatea oamenilor din Făgăraș nu îi simpatizau pe maghiari!

Nu am cunoscut niciodată faimosul Mercur, când îi vizitam pe bunici aveau un restaurant mai mic, în centrul Făgărașului, lângă bancă. Nu mai țin minte cum se numea, dar toată lumea spunea: „Hai să mergem la Mano bacsi!”, așa era cunoscut în oraș. Restaurantul era în casa lor: două camere mari erau un fel de Bar, unde oamenii veneau și beau o halbă de bere bună și rece, pentru care bunicul era vestit, și mai era o cameră unde se putea mânca. În spate mai erau două camere unde locuiau bunicii mei.

Bunica era casnică, dar avea o grămadă de făcut: ea conducea bucătăria restaurantului, ea supraveghea totul. Bucătăreasa și servitorii găteau rețetele ei, și ea însăși gătea splendid. Încă mai îmi aduc aminte de una din favoritele mele, bors tokany [în maghiară]. Era o tocană de vită cu piper, parcă o vād, cum era servită în farfurii adânci, cu mult sos închis la culoare, cu piper și carne, era ceva grozav! Elita Făgărașului venea în fiecare duminică dimineața la Mano bacsi pentru vestita tocană, servită cu o halbă de bere rece. Acesta era ritualul de duminică din Făgăraș, pentru unguri și români deopotrivă, era la fel de sigur în programul de duminică cum e pentru evrei mynian-ul în programul de sâmbătă!

Am stat mult cu ei, toate vacanțele mele când eram în școala generală le petreceam acolo. Aveam mulți prieteni acolo, acolo am învățat să înot sau să pescuiesc în Olt [râu în partea de sud a României]. Bunica era ocupată cu restaurantul, dar mereu își găsea timp să mă răsfețe, așa că am fost cam răsfățat ca unic nepot. Îmi făcea toate poftele, îmi gătea mâncărurile favorite. Dar asta nu se întâmpla foarte des, pentru că puteam alege din meniul restaurantului. Țin minte că îmi plăcea să mă joc de-a chelnerul, și să servesc singur clienții. Bunica și bunicul erau așa de mândri să mă vadă cum mergeam printre mese cu șervetul alb pe braț. Oamenii mă plăceau, sau așa credeam eu, și îi tot felicitau pe bunici pentru ce nepot minunat au! Aveam cel mult 11 ani atunci, pentru că țin minte că eram în școala primară.

Bunica era mai religioasă decât bunicul, respecta toate tradițiile: gătea mâncare kosher pentru familie, și i-ar fi plăcut ca și restaurantul să fie kosher, dar bineînțeles că nu era posibil. Nu respectam kashrut, gustam din toate oalele din bucătăria restaurantului. Amândoi respectau Sabbath-ul, și mergeau la sinagogă sâmbăta, și bunica aprindea lumânări vineri seara. Mergeam cu ei la sinagogă sâmbăta, țin minte că era un teren de tenis lângă sinagogă, unde copii se adunau și se jucau. Țin minte că erau două domnișoare evreice care jucau tenis acolo, și care își dădeau niște aere incredibile! Cea care servea striga: „Plaaay!” cu o voce ascuțită, iar cealaltă răspundea: „Ready!”

Bunicii mei materni nu erau implicați în politică. E interesant că, deși trăiau în Ungaria, sau mai bine spus, în Transilvania sub stăpânire ungară, nu vorbeau maghiară. Vorbeau română, și idiș între ei, când nu vroiau să-i înțeleg. De fapt, bunicul simpatiza cu regimul român: țin minte că mi-a spus că atunci când avea restaurantul în Scoreiu, a mai fost un incident. Era un stâlp, sau un copac în curte, și când a fost 10 Mai [mai târziu Ziua Victoriei] cred, cineva a ridicat steagul românesc în

copac. Scandalul era iminent, bineînțeles, și de data aceasta bunicul știa cine fusese, era parte din complot, dar nu a zis nimic. Jandarmul, sau csendorul [în maghiară] a trebuit să vină, în uniformă și cu pene de cocoș la coif, să se urce în copac și să dea jos steagul. Au vrut chiar să taie pomul, dar se pare că s-au răzgândit, pentru că nu au mai făcut-o. Au făcut investigații despre cine ar fi putut fi, dar fără nici un rezultat.

Mama, Estera Guth (nee Lobl), avea un frate mai mare, Arnold Lobl, născut în 1902. Arnold a locuit la Turda și apoi la Cluj-Napoca, unde era căsătorit cu Zita Lobl; țin minte că o chema după o prințesă austro-ungară, dar nu știu cine exact. [A fost ultima împărăteasă a Imperiului Austro-Ungar. Arhiducele Karl Franz Joseph s-a căsătorit cu prințesa Zita de Bourbon-Parma în 1911.] A emigrat în Israel și acolo a și murit, în 1993. Au doi copii, Lucia și Andrei Lobl, care de asemenea trăiesc în Israel.

Tata, Iuliu Guth, s-a născut la Belgrad în 1902, unde lucra tatăl său. După ce el a murit, s-a mutat cu mama și cu al doilea soț al ei, Schwartz, la Oradea. A terminat academia de comerț din Oradea, unde a învățat în maghiară. A cunoscut-o pe mama, Estera Guth, în Făgăraș, după care s-au căsătorit și au venit să locuiască în Brașov. Mama s-a născut în 1907 în județul Sibiu, lângă satul Scoreiu, și a studiat la Cluj, la liceul evreiesc Tarbut, tot în maghiară. A considerat întotdeauna perioada aceea „timpurile ei de aur” (1920-1924/5), i-a plăcut foarte mult liceul; era considerată o vedetă acolo, era foarte, foarte populară, și din ce am înțeles de la ea, simțirea evreiască și sionistă de acolo era foarte puternică. Amândoi vorbeau în ungurește unul cu celălalt.

S-a căsătorit cu tata în sinagoga din Făgăraș în 1930. Nu a fost o căsătorie aranjată, probabil s-au cunoscut în cercurile evreiești, pentru că Brașovul e aproape de Făgăraș. Tata mi-a spus că a făcut o gafă grozavă la nuntă: el era un bărbat tăcut, bine crescut, și era acolo un tip mai în vârstă care făcea tărăboi. Și tata o întreabă pe cea mai bună prietenă a mamei, Sari: „Cine e ăla care face atâta scandal?” „Tata!”, a răspuns ea. „Nu, pe Țig bacsi îl știu, cel de lângă el”, a încercat tata s-o dreagă. „Acela e fratele meu!”, a răspuns ea.

Copilăria mea

Tata lucra ca procurist pentru Societatea Bancară Română din Brașov, care era de fapt o ramură a unei bănci germane. Era o poziție importantă, avea autoritate de la directorii generali ai băncii să ia decizii în numele lor.

Părinții mei nu erau deloc religioși. Mama nu era religioasă, dar aprindea mereu lumânările vineri seara și spunea rugăciunea, asta învățase de la mama ei. Dar nu exista challah la noi în casă, și mâncarea nu era kosher. Tata oficia de Seder, și spunea rugăciunile, și cred că înainte de Pesach era o curățenie mare. Dar nu ne costumam de Purim; asta făceau evreii ortodocși. Cam astea erau toate tradițiile evreiești care se respectau în casa părinților mei. Tata nu era religios deloc, lucra de Sabbath, nu respecta kashrut, dar respecta sărbătorile mari. Era neolog, dar avea o identitate iudaică și era un sionist fervent. Țin minte că mama avea o ketubbah de la căsătoria ei, și că tata avea un săculeț de catifea violet cu magen David brodată pe ea, cu hainele pentru înmormântare, tallit-ul, siddur-ul. Tata nu era în nici un partid politic, dar aveam în casă cutiuța Keren Kayemet, și oricine venea la noi în casă trebuia să lase ceva în ea. Tata fusese membru în Ivria, una din primele organizații evreiești din Brașov, care abia apoi au devenit sioniste. Nu știu sigur, dar cred că tata era o persoană importantă acolo. Nu vorbea mult despre asta, spunea doar că jucau mult fotbal.

Cred că părinții mei aveau un cerc de prieteni exclusivist: erau toți evrei. Mama era o persoană foarte deschisă, foarte sociabilă, și era foarte cunoscută în Brașov, cel puțin în cercurile evreiești. Tata era bun prieten cu Felier Dezideriu, care fusese cu el în Ivria și apoi a devenit președinte al comunității evreiești din Brașov în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Îl știa și pe Citrom Molnar, care a devenit președinte al comunității în timpul comunismului.

Comunitatea evreiască din Brașov era de vreo 6000-7000 de evrei între cele două Războaie Mondiale. Aveam funcționari, ca rabinul Deutsch, doi hahami, și aceștia sunt doar cei pe care mi-i amintesc, nu eram foarte religios când eram tânăr. Erau două sinagogi, una ortodoxă și una neologă, iar comunitatea era împărțită în două. Dar după ce comuniștii au venit la putere, cele două comunități s-au unit. Azi doar sinagoga neologă mai este deschisă.

Eu m-am născut în 1931 la Brașov. Prima casă în care am locuit era destul de mare, și avea o grădină imensă, o fâneață cu flori sălbatice mai degrabă, pentru că nimeni nu planta nimic în ea; mă jucam acolo, alergam, prindeam fluturi, era raiul pe pământ! Locuiam la parterul casei, dar probabil mai locuia o familie deasupra noastră, pentru că casa mai avea un etaj. Nu îi țin minte, eram prea mic atunci. Noi aveam trei camere mari, o bucătărie și o baie. Mobila era modernă atunci, tata a cumpărat-o după ce s-a căsătorit cu mama. Încă mai am acea mobilă în casa mea, dar acum este considerată antică.

Mama avea grijă de mine, dar am avut și o fraulein, era elegant și la modă pentru bunele familii evreiești să aibă o fraulein; și am avut mereu una sau două servitoare în casă. Nu-mi aduc aminte numele ei, era o săsoaică, de vreo 19 ani, care trebuia să fie în jurul meu toată ziua și să-mi vorbească în germană. Drept urmare, am învățat germana mai bine decât oricare altă limbă pe care am învățat-o apoi, dar din păcate am mai uitat din ea, pentru că n-am folosit-o. Dar mama obișnuia să-mi spună, că atunci când aveam trei sau patru ani, și mă sculam noaptea pentru că-mi era sete, nu spuneam [în maghiară]: „Egy pohar vizet kerek szepen”, spuneam „Bitte ein Glass Wasser!” [Dă-mi te rog un pahar cu apă! în germană] Bineînțeles că vorbeam și maghiară, pe care am învățat-o de la părinții mei, dar până nu am mers la grădiniță, nu știam un cuvânt românește. Acolo am învățat-o pentru prima oară. Mama mă certa rar, doar mă „bombănea” când făceam ceva rău. Tata era mai sever, fusese crescut altfel, dar când eu crescusem timpurile se schimbaseră, iar eu nu eram copilul cel mai ascultător din lume; de fapt, nu eram deloc ascultător! Așa că bineînțeles că erau scânteii între noi din când în când.

Ne-m mutat din această primă casă când a trebuit să încep școala primară, și tata a decis să mă trimită la școala primară evreiască, care era departe. Așa că ne-am mutat în altă vilă care era mai aproape de școală, stăteam la parter, și aveam de asemenea trei camere mari. Mai era un ungur care trăia la subsol, el era portarul. La parter eram noi și o familie de unguri cred, și la etaj mai erau două familii de evrei, Ehrlich și Smuck. Familia mea nu se vizita cu vecinii, cu excepția familiei Smuck: mama era bună prietenă cu doamna Smuck, și ea a fost învățătoarea mea în clasa a doua. Eu eram prieten cu Ehrlich Miki, care era nepotul celeilalte familii evreiești; ne jucam împreună. Mi-a fost coleg mai târziu, dar noi ne știam deja de când eram copii mici.

Aveam cărți în casă, dar nu religioase, cu excepția siddur-ului pe care țin minte că îl avea tata. Și părinții nu m-au sfătuit niciodată ce să citesc, nu era nevoie, pentru că eram un fanatic al cititului. În curând cărțile din casă nu mai erau suficiente, așa că am început să fac schimb cu colegii; devoram cărțile, orice de la clasici la Submarinul Dox [serie săptămânală despre aventurile unui

submarin german care scăpase de sub control]. Citeam și în maghiară și în română.

Am fost un pic șocat când am mers în clasa întâi la școala primară evreiască, pentru că am cunoscut o categorie de evrei pe care nu o întâlнисem până atunci: evreii ortodocși, care, cu felul lor de a se îmbrăca, cu payes, îmi păreau mai străini decât prietenii mei români cu care mă jucam în stradă. Ne înțelegeam bine, bineînțeles, dar totuși m-am împrietenit cu neologii: nu era ceva premeditat, dar cred că stilurile de viață erau prea diferite: ei se rugau tot timpul, noi citeam tot timpul, nu aveam prea multe lucruri în comun cu excepția școlii. Nu aveam materii favorite, mie îmi plăceau pauzele. Dar eram un elev bun, chiar dacă nu învățam acasă: prindeam în timpul orelor; țin minte că mama îmi spunea: „primul dintre băieți”, pentru că eram cel mai bun elev dintre băieți, însă era o fată, Cica Nagy, fiica lui Citrom, președintele comunității, care era mai bună decât mine. Școala era în altă aripă a sinagogii neologe, și am studiat acolo până în 1939 cred, când alți băieți evrei au venit la școala noastră, nu pentru că vroiau, ci pentru că fuseseră dați afară din școlile de stat, din cauza legilor anti-evreiești. Țin minte că atunci când eram în clasa a doua, am mers cu clasa să mășăluim de 10 Mai, chiar dacă eram o școală evreiască; îmi amintesc că prietenul meu Ehrlich Miki avea o fotografie minunată, cu noi mășăluind ca străjari. Asta a fost în 1939, probabil ultima dată când s-a întâmplat. Cred că eram în clasa a treia, în 1940, când a trebuit să părăsim clădirea, și școala a fost mutată în alt loc, în curtea sinagogii ortodoxe, unde am mai făcut două clase. Țin minte că profesoara din clasa întâi, Biri neni [mătușa Biri] m-a lovit peste palmă cu bățul de bambus, nu mai țin minte de ce, dar probabil o meritam. După doi ani a trebuit să ne mutăm de acolo, și comunitatea evreiască închiria o casă în altă parte, și am mers acolo până am terminat școala primară, care dura 4 ani. Pe de altă parte, liceul dura 8 ani.

Am mers la liceu din 1942, dar bineînțeles că evreii nu erau acceptați în liceele de stat, așa că am mers la liceul evreiesc: avea un profil industrial, dar doar cu numele, nimic mai mult. Trebuia doar să avem un atelier, unde trebuia să pilim diferite bucăți de metal. Prima temă a fost să pilim o bucată de metal într-un dreptunghi perfect, la 90 de grade. Țin minte că profesorul, Engler, nu era în relații bune cu tata, nu știu de ce. Dar mi-a dat cea mai groaznică bucată de metal ca s-o pilesc în dreptunghi. Aveam 10 astfel de teme în fiecare an, dar eu am terminat anul tot pilind la acea amărâtă bucată de metal. Dar am trecut clasa, cu greu, dar am trecut-o. Engler își dădea mereu aere, nu își dădea seama că ce preda el nu era prea important. Și ceilalți profesori erau evrei din Brașov, ca și Engler, oameni cultivați.

Al Doilea Război Mondial

Cred că era începutul celui de-al Doilea Război Mondial când bunica paternă și sora tatălui și familia ei au fost deportați la Auschwitz. [Deportarea din Oradea a avut loc în mai și iunie 1944; 27215 de evrei au fost deportați.] Tata ținea foarte mult la sora lui Bella, și când a izbucnit războiul, i-a așteptat să vină la Brașov. Dar a așteptat și așteptat, dar nu a venit nimeni. După o vreme au început să se răspândească veștile că evreii din Transilvania au fost deportați de către unguri în lagăre. Așa că tata, după toată acea așteptare, se aștepta să audă ce e mai rău. Așa a și fost, din păcate; singurul care s-a întors a fost fratele lui Miklos Honig, cumnatul lui Bella, care și el fusese deportat la Auschwitz. A supraviețuit, și a adus veștile că toți ceilalți erau morți. Numele lor, Honig, este menționat într-o carte, Evreii din Oradea, o carte despre ororile Holocaustului. [Terez Mozes: Varadi zsidok, Ed. Literator, Oradea, 1995.]

Am învățat acasă engleză în timpul războiului, cu o profesoară deosebită, doamna Pelin, care era soția unui judecător. Avea o engleză excelentă, și după ce m-a învățat baza, ne-am distrat de minune: țin minte că citeam împreună din Jerome K. Jerome, Trei oameni într-o barcă, cu subtitlul „fără a număra câinele!” Știa cum să-mi trezească interesul în ceea ce citeam, nu doar în limba propriu-zisă.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial a trebuit să ne mutăm din nou din vilă, care aparținea unui evreu. Nu știu exact ce s-a întâmplat, dar am fost evacuați, de fapt toți evreii care aveau case bune au fost evacuați, și noi a trebuit să ne mutăm lângă gară. Asta n-a fost o locație prea fericită, pentru că au început să bombardeze gara și moara Seewald [moară din Brașov, mai târziu numită Horia, Cloșca și Crișan], și noi eram exact în mijlocul ariei pe care o bombardau, am avut mare noroc că am supraviețuit. Țin minte că era Paștele ortodox când a avut loc bombardamentul, iar noi eram într-un șanț în curtea casei unde locuiam, încercând să ne adăpostim. Și tata mi-a spus să mă liniștesc: „Spune Shema Israel și nu ți se va întâmpla nimic!” Așa am făcut, am început să recit, știam asta din școală. Și pentru că bombardamentele nu au încetat, tata ne-a trimis, pe mine și pe mama, să stăm la Stupini [sat la 5 km de Brașov] până când totul se va fi terminat, într-o casă închiriată. Ironic însă, abia ce ne-am mutat acolo, că forțele aeriene s-a mutat la Stupini, într-un câmp din apropiere. Dar nu am mai avut probleme. Tata nu a venit cu noi, el trebuia să rămână în Brașov să lucreze. În cele din urmă și-a pierdut slujba la bancă din cauza legilor anti-evreiești, banca era germană și bineînțeles că toate deciziile anti-semite luate în Germania erau implementate și aici. Așa că a trebuit să lucreze la negru, să facă contabilitate pentru diferite firme ca să putem trăi.

Eu personal n-am suferit din cauza anti-semitismului ca individ, dar am avut probleme împreună cu colegii din școala primară evreiască. Hitler Jugend-ul începuse să fie foarte popular printre tinerii din Brașov, în special printre germani și sași. Liceul Honterus [liceu din Brașov numit după Johannes Honterus, unde toate orele erau predate în germană] era lângă școala noastră, și când terminam orele și mergeam spre casă, ei erau deja organizați în cete și ne luau la bătaie. Noi eram doar câte 2 sau 3, așa că de obicei luam bătaie, dar nici noi nu eram niște fătălai, dădeam înapoi cât de tare puteam. Bătăile aveau loc destul de des. Și un băiat din banda lor a făcut ceva foarte urât o dată, a aruncat apă clocotită peste noi de la balconul casei unde locuia. Pe acela l-am ținut minte, și după 23 August 1944, noi, niște evrei, i-am făcut o vizită: am bătut la ușă, i-am dat pe părinți la o parte, și l-am bătut de n-a mai știut de el. Bineînțeles că n-a zis nimic după aceea, cei care fuseseră simpatizanți ai nemților nu știau cum să se facă invizibili în acea perioadă!

În timpul războiului, unchiul meu Arnold Lobl, care era un comunist ilegalist, a fost închis aici, în Brașov, în Fekete Var, care era o închisoare politică. Asta a fost prin 1941-1942 cred. A evadat cu ajutorul tatălui meu; când a fost concediat de la bancă, tata a primit totuși o sumă mare de bani drept compensație. Toți acei bani au fost folosiți pentru a mitui un comisar, care a închis ochii și așa a putut să evadeze unchiul meu. După evadare, s-a refugiat la Turda, unde a condus mișcarea comunistă ilegalistă. După 23 August, a devenit secretarul Partidului Comunist din Turda, și i-a adus pe părinții săi din Făgăraș să trăiască cu el. Bunica a murit acolo în 1953, și după moartea ei bunicul venit să locuiască la Brașov, unde a murit în 1960. Unchiul Arnold studiase economie politică la Basel, în Elveția, și terminase Mana Cum Laudae, așa că a fost numit profesor la universitatea din Cluj; după aceea a devenit pro-rector la universității Babeș-Bolyai de acolo.

După Război

Când s-a terminat războiul, am mers la un liceu normal, de stat. Și atunci aveam ore de religie în liceu, și pentru că eram evrei, aveam două ore pe săptămână aici, în clădirea sinagogii, cu rabinul Deutsch. O dată pe săptămână ne preda două ore, cu o mică pauză între ele. Vă spun, n-o să uit niciodată de profetul Habakuk! A fost mare scandal despre asta. Povestea e următoarea: Deutsch bacsi era surd, aproape surd. Și purta mereu un aparat auditiv, avea ceva în ureche și ceva rotund pe piept, cu o baterie. Dar noi, copiii, știam că nu auzea bine nici cu aparatul, pentru că totdeauna spunea: „Liniște, copiii!” când nu scoteam nici un sunet, și când făceam gălăgie, nu spunea nimic. Încerca să ascundă faptul că nu auzea bine, dar noi ne-am prins. Și oricând ne întreba ceva, din ce ne predase, noi ne mișcam doar buzele și asta era! Deutsch bacsi spunea: „Bine, lovan, bine!” Aveam un bun prieten, Kurt Șapira, tatăl lui era un doctor renumit aici în Brașov. Și o dată, în timpul primei ore, Deutsch bacsi îl întreabă pe Kurt ceva; Kurt știa, bineînțeles, că nu auzea bine, așa că doar a mimat, și-a mișcat buzele, și a scăpat. După pauză, primul pe care îl strigă sunt eu. Și mă întreabă despre profetul Habakuk. „Habakuk să fie!”, îmi zic eu în sinea mea și încep să mișc buzele. Și Deutsch bacsi spunea: „Da, da” și se tot apropia de mine. Și când a ajuns la o distanță convenabilă, mi-a tras o palmă de am crezut că o să-mi zboare capul de pe umeri! Cine naiba știa că Deutsch bacsi își schimbase bateriile în timpul pauzei! Scandalul care a urmat a fost teribil, a chemat-o pe mama la școală, i-a spus că îmi bat joc de religie, și așa mai departe. Bineînțeles că mama abia s-a putut abține să nu izbucnească în râs, dar acasă părinții s-au distrat de minune pe seama întregii situații, nu m-au pedepsit. M-au întrebat doar cât de tare m-a plesnit rabinul! Tata obișnuia să-l numească pe rabinul Deutsch „aldott rossz ember” în ungurește, adică un om sfânt de rău; rabinul Deutsch era o persoană foarte respectată și temută, dar din păcate nu era foarte plăcut de către comunitatea din Brașov.

Mergeam în vacanțe cu părinții, țin minte că am mers la Tușnad [stațiune în apropierea cheilor de sus ale râului Olt, la 32 de km de orașul Miercurea Ciuc, la poalele masivelor Harghita și Bodoc]. Și când am fost mic, înainte să merg la școala primară, părinții m-au trimis la o tabără pentru copii evrei, Bruderlein cred că se numea, lângă Oradea. A fost în timpul verii, și mi-a plăcut, erau o mulțime de copii cu care mă puteam juca, învățam cântece evreiești. Dar când am crescut, când eram în liceu, mă bucuram când părinții plecau în vacanță pentru 10-12 zile, la mare sau la munte, nu mai țin minte locurile, și eram singur acasă. Bineînțeles că eu și cu prietenii mei ne instalăm în casă, și cu o zi înainte să vină părinții casa era în o dezordine! Așa că chemam 4 sau 5 prieteni și făceam așa o curățenie, că se minuna mama decât de bine arăta casa!

Tata s-a temut la un moment dat să nu devin prea religios, pentru că eu și prietenii mei participam la Oneg Sabbath-urile organizate de rabin, dar a înțeles repede că n-o să se prindă de mine: era doar un cerc de prieteni, și aveam mai multe lucruri de făcut. Ne întâlneam o dată sau de două ori pe lună cu rabinul, dar nu făceam nimic special, în afara ceremoniei obișnuite de Sabbath. Rabinul vorbea, noi ne plictiseam și abia așteptam să termine ca să putem ieși afară să ne jucăm. O dată ne-am gravat inițialele în zidul de cărămidă al sinagogii; chiar dacă a fost restaurată, încă le poți vedea acolo, GS, 1948.

Liceul și facultatea

În liceu m-am implicat într-o organizație sionistă, Gordonia. Era o organizație social-democrată de stânga, dar nu una extremistă. Tata nu a avut nici o legătură cu faptul că eu am devenit sionist,

adevărul era simplu: eu jucam ping-pong, și Gordononia avea cea mai bună masă de ping-pong din oraș. Așa că am început să merg acolo, și toată banda a venit după mine. Și am rămas acolo, eram foarte uniți și Gordononia a început să aibă o reputație foarte bună. Un important rol pe care l-a avut a fost că am avut contact cu tinerii evreii din Basarabia, din Cernăuți, cum ar fi Manin Rudich, Melitta Seiler, Erika Seiler și alții. Eram atât de uniți la Gordononia, încât nu mai știam care e de unde. Asta a fost un rol important al organizației sioniste atunci, la începutul anilor 1940. Și am rămas social-democrat în convingerile politice de atunci până astăzi.

La Gordononia, aveam în fiecare săptămână ore despre scriitori evreii, politicieni evreii, despre situația politică: era înainte de 1948, înainte să se fi născut statul Israel, vorbeam despre declarația de la Balfur, eram bine informați. Luam parte și în alte activități: Gordononia avea o tabără la Săcălaz [sat în județul Timiș], era o tabără pentru instruirea viitorilor sheliachim și eu am fost trimis acolo să mă antrenez să fiu sheliach pentru moshav. Moshav era o tabără de vară unde se făcea mult sport, unde se primea o educație sionistă și unde se făceau și niște antrenamente paramilitare. Mai era o tabără de antrenament în Săcălaz, în Moldova [oraș în provincia Moldovei], dar acolo erau evreii din toată România, din Transilvania, din Moldova și din Țara Românească, și toți eram foarte diferiți. Se părea că evreii din celelalte regiuni aveau deja ceva instruire paramilitară, pentru că știau comenzile în ebraică. Noi, evreii din Brașov, nu știam nimic din astea. Și la un moment dat, eu și prietenul meu Noru Weinstein a trebuit să mergem într-o coloană și să exersăm cu ceilalți, să mășăluiim. Dar noi nu știam să mășăluiim, așa că am stat la coada coloanei și încercam să facem ce făceau și ceilalți: am avut cele mai bune intenții. Am făcut câteva mișcări, și apoi dintr-o dată a fost un ordin în ebraică pe care nu l-am înțeles, și toată lumea a făcut stânga împrejur, și dintr-o dată ne-am trezit în capul coloanei! Am mășăluit un pic, apoi a mai fost o comandă și toată coloana a făcut stânga cu excepția noastră, care am continuat să mergem înainte. A fost un scandal uriaș, idiotul care conducea instrucția a crezut că am vrut să ne batem joc de el; degeaba am încercat să-i explicăm că nu știm comenzile. Din păcate, exista un resentiment al evreilor din Moldova față de evreii din Transilvania, și au vrut să ne trimită, pe mine și pe Noru, acasă. Dar când s-a răspândit vestea, toți evreii din Brașov au amenințat că pleacă și ei acasă cu noi; și după asta, toți evreii din Transilvania au vrut să plece cu noi, așa că au trebuit să ne lase să rămânem. Oricum aveau nevoie de o echipă de fotbal bună, și iasta era Hacua, echipa din Brașov. Nici n-are rost să mai spun că am câștigat concursul de fotbal de la Săcălaz.

După Săcălaz am mers la Cultura la București. [Cultura era o organizație sionistă de tineret care activa în București în anii 1940, care reunea toate celelalte organizații sioniste din țară]. Fiecare organizație sionistă din țară își avea propria baracă acolo. Am primit instrucție militară, paramilitară, și am fost instruiți și pentru agricultură. Condițiile nu erau foarte bune, trăiam în barăci de lemn, unde erau 30 de oameni, și aveam dușuri și toaletă la comun. Mâncarea era proastă și nu era niciodată suficientă. Eu și cu prietenul meu Peter Neuman ne-am înscris la viticultură, ne-am gândit că poate așa ajungem să mâncăm struguri! Erau diferite clase la care te puteai înscrie, viticultură, horticultură, cereale și așa mai departe. Așa că noi am luat lecții de viticultură, dar n-am văzut nici un strugure: foamea era groaznică. Ca să fiu cinstit, cred că se fura mult: ori de câte ori venea cineva de la Joint, aveam mânare bună, dar în restul timpului, dacă puneai mâna pe o bucată de pâine și pe o ceapă erai norocos. Dar poate că era ceva planificat, chestia asta cu foamea, poate că vroiau să vadă cât rezistăm. 7 dintre noi am mers la Gordononia, dar 5 s-au întors acasă. Eu am rămas cu Peter Neuman. Am fost o surpriză pentru multă lume,

pentru că eram un copil răsfățat, nimeni nu credea că o să rezist. Dar am rezistat. Țin minte că o dată eu și Peter a trebuit să descărcăm un camion cu gemuri de fructe. După ce am terminat, răsplata noastră a fost un borcan de gem de fructe. Abia așteptam să îl mâncăm, dar când am ajuns la baracă, Buțu Șameș, care era sheliach pentru Gordononia, l-a văzut, și a trebuit să-l împărțim cu toată lumea: am primit doar o linguriță de gem pentru toată munca noastră, dar a fost o lecție importantă.

Cei 5 care s-au întors acasă erau cam rușinați, așa că au început să spună tuturor ce groaznice erau condițiile acolo, și mai ales, pentru ca toată lumea să înțeleagă „ororile”, au spus că chiar și Pișta [porecla lui Ștefan] a leșinat. Era adevărat, dar nu am leșinat la Gordononia, cum a spus Miși Mendelovici. A fost așa: aveam voie să părăsim tabăra din când în când, și o dată am mers la un meci de fotbal în București. Am mers încolo cu tramvaiul: iar tramvaiul era plin, mirosea groaznic a transpirație, și tocmai atunci cineva de lângă mine a tras un pârț. Mi s-a făcut rău de la stomac și am leșinat pentru câteva momente, eram într-adevăr un tip sensibil când era vorba de chestii din astea. Și asta a fost vestitul leșin al lui Pișta (adică eu) de la Cultura! Miși nu i-a spus mamei, dar veștile se răspândeau repede printre evrei, ca și acum, și mama a aflat toată povestea. S-a speriat, bineînțeles, și a venit la București într-o clipită. A intrat în curtea taberei, l-a văzut pe Norbi Weinstein, prietenul meu, care era mereu la noi în casă așa că îl cunoștea bine, și a strigat: „Norbi, hol van Pișta?!” [Norbi, unde e Pișta?!] Și Norbi, deși nu înțelegea de ce era așa de disperată mama dar dornic să o ajute, a dat ochii roată. Abia atunci s-a liniștit mama, pentru că și-a dat seama că dacă Norbi se uita în jur după Pișta al ei, atunci sigur Pișta trebuia să fie acolo, măcar în stare să meargă!

Dar Cultura a trebuit să fie dizolvată, când a venit legea care abolea toate organizațiile de tineret cu excepția UTC-ului [Uniunea Tinerilor Comuniști] în 1948. Dar atunci eram deja bine organizați, cu toată instrucția militară pe care o promisem pentru kibbutzim, și trebuia să păzim tabăra în niște foisoare, fie iarnă sau vară. Țin minte că eu eram singurul care avea o pereche de mănuși îmblănite, imense, era singura pereche din toată baraca, și toată lumea le împrumuta când era de gardă. Eu aveam și o dună pe care mama mi-o adusese când venise la Cultura, era așa de bună în nopțile reci. Și în acea noapte, când s-au răspândit veștile despre noua lege, Norbi și cu mine, care eram considerați „duri”, am fost trimiși să fim de gardă la ghereta de la poarta principală. Conducătorii de la Cultura s-au gândit că evreii de la CDE [Comitetul Democratic Evreiesc], care nu erau sioniști, vor veni și vor încerca să ia din tabăra tot ce ar fi putut. Când am ajuns la gheretă, țin minte că erau două paturi suprapuse, și Peter a ales să doarmă în patul de sus; și mie mi-ar fi plăcut, cel puțin până când i-am auzit pe cei care plecau, care dormiseră acolo înaintea noastră: i-au spus lui Peter: „Prostule, o să te înăbuși ca un câine de căldură acolo!” Chiar și azi ne mai amintim și râdem despre patul de sus, Norbi și cu mine: „Te înăbuși ca un câine!”. În orice caz, poarta a fost încuiată, și în fața porții am pus grape cu țepii în sus, astfel încât dacă ar fi venit cu mașini sau camioane să le spargă cauciucurile și să nu mai poată pleca. Și într-adevăr, în acea dimineață, pe la ora 6, un camion plin de oameni de la CDE a venit și au vrut să intre în tabără. Eu și cu Peter am ieșit cu bâtele, am dat alarma, au mai venit și alții, și am stat acolo câteva minute uitându-ne lung unii la alții. În final cred că au înțeles că nu e de glumit cu noi, și nici de luptat, pentru că s-au întors și au plecat. După nici o jumătate de oră, au venit oamenii de la Joint, au luat din tabără ce au putut, și ne-au spus să ne împrăștiem ca potârnicile, în liniște și nu în grupuri, spre casele noastre.

A părut o eternitate perioada cât am stat la Cultura, a fost plină de evenimente. Am mers când eram în clasa a șasea de liceu (pe atunci erau 8 case de liceu), în 1948, așa că aveam 16 ani, și totul a durat câteva luni, nu mai știu exact. A fost interesant că părinții m-au lăsat să merg, deși tata era foarte strict în ceea ce privea educația mea, așa că vă puteți imagina ce sentimente sioniste avea.

După Cultura, nu am mai putut fi un elev de liceu obișnuit; simțeam că nu mă mai potriveam în acel mediu liniștit, așa că am terminat liceul în particular. Dar pentru asta trebuia să lucrez, pentru că doar muncitorii puteau lipsi de la ore și să vină doar la examene. Așa că m-am angajat ca muncitor la fabrica Schil [fabrică de unelte din Brașov]; nu aveam nici un fel de experiență la început, dar mi-a plăcut să lucrez, așa că am ajuns să fiu responsabil de un depozit de scule. Am lucrat timp de doi ani, până am terminat liceul. Nu a trebuit să învăț prea mult, pentru că nu exista ca un profesor să pice un tânăr muncitor. Țin minte un episod cu prietenul meu Brauning, care era și el muncitor, ca și mine. Aveam examen la matematică cu profesorul Goia, un renumit profesor din Brașov la vremea aceea; obișnuia să cheme la tablă patru studenți și să le dea să facă un exercițiu. Primul din grupul nostru știa ceva din materie, dar s-a împotmolit; al doilea student a mai mâzgălit niște cifre pe tablă, dar n-a putut să termine exercițiul. „Continuă dumneata!”, i-a spus profesorul lui Ini Brauning. „Dar știți...nu știu!”, răspunde Ini. Atunci profesorul arată către mine. Dar Ini spune: „Nici el nu știe!” „Și cum de știi dumneata?!” îl întreabă profesorul. „Am învățat împreună!”, răspunde Ini. Și el a răspuns cinstit, Ini era așa amuzant tocmai pentru că credea ce spunea, nu o spusese în bătaie de joc! Din fericire, profesorul a gustat gluma, a spus: „Duceți-vă dracului!” și ne-a dat la fiecare un 5, așa că am trecut examenul.

După ce am terminat liceul, am mers la facultatea de biologie din Cluj-Napoca în 1950. A trebuit să dau un examen de intrare, și nu eram bine pregătit, pentru că ultimii doi ani îi petrecusem muncind, nu învățând. Așa că mama a venit cu mine la Cluj, și am stat în două case ale unor familii de evrei. I-am găsit cu ajutorul mamei, care și ea fusese studentă la Cluj. Și unchiul Arnold ne-ar fi putut ajuta, dar nu a fost necesar. Mama a stat cu mine cam o lună, până am dat examenul. Am început niște meditații cu un asistent universitar; era un tip de treabă, dar amândoi ne-am plictisit de învățat destul de repede, așa că am decis să mergem să învățăm în aer liber, la strand ca să fiu mai precis! Dar am învățat, și am luat examenul (e drept, nu printre primii) fără nici un ajutor de la unchiul meu Arnold, care era pro-rector la universitatea Babeș-Bolyai; nu am vrut să mă folosesc de această relație. În primul an de facultate am fost un student mediocru, dar începând cu al doilea an am fost un student bun, toate notele mele erau: „excelent”. Am picat un singur examen, anatomie comparată, dar nu pentru că nu aș fi știut materia. Era ultimul examen din sesiune, și profesorul vroia să meargă într-o excursie așa că a replanificat examenul cu trei zile mai devreme decât fusese stabilit. Eu eram șeful grupei mele de studiu, iar restul grupei a stabilit să nu dea examenul, drept protest, și asta a fost decizia finală. În ziua examenului, am mers primul la răspuns, urmat fiind de cei mai buni studenți (era în ordinea notelor). Eram un student bun, aș fi putut lua examenul, dar am vrut să fiu solidar. Așa că am tras un bilet din teancul din fața profesorului, nici nu m-am uitat la subiect și l-am dat înapoi. Studentul de după mine a făcut la fel, toți au făcut la fel, până la unul anume, Daisa îl chema. Profesorul l-a „corupt”, adică l-a încurajat să spună ceva, orice, și Daisa a înțeles că profesorul îl va trece, nu conta ce spunea, doar ca să dea o lecție și a spargă grupul. Daisa a cedat, a luat un „suficient”, și după aceea, grupul s-a spart, bineînțeles, când ceilalți studenți au văzut că pot trece și ei. Așa că singurii care au picat au fost cei

mai buni studenți din grupă, alți câțiva și eu, care fuseserăm primii! Ironic, după facultate, l-am întâlnit pe Daisa și era un fervent sindicalist. Avea caracterul potrivit pentru acea slujbă. Din câte știu eu, eram singurul evreu dintre toți colegii mei.

Îmi plăcea biologia, dar nu tot ce ni se preda, majoritatea erau porcării sovietice. Îmi aduc aminte de Lepeșinskaia, care era renumită pentru că infirmase teoria lui Virhoff: teoria spunea că o celulă se poate naște doar dintr-o altă celulă, și ea a dovedit contrariul cu fotografii, cum din materie organică s-au format celule care au format un ou. [Olga Borisovna Lepeșinskaia, născută în Rusia în 1871, a pretins că a observat formarea celulelor în gălbenușurile și ouăle păsărilor și peștilor și de asemenea în procesele de vindecare ale rănilor.] Dar după câțiva ani s-a dovedit că tot ce făcuse marea Lepeșinskaia s-a numit trișare, pentru că ea pur și simplu inversase pozele care ilustrau cea mai simplă și naturală degradare a unui ou în materie organică dezorganizată și le-a prezentat drept descoperirea secolului în biologie.

Studiam și teoriile lui Lișenko [care explică că agricultura socialistă are nevoie de o teorie biologică profundă, al cărei plin avânt ar trebui să înlesnească recolte mari și stabile] și ale lui Miciurin [care reneagă genetica și legile eredității, invocând principiile teoretice ale lui Marx, Engels, Lenin și Stalin; a fost fondatorul „darwinismului creativ sovietic”]. Dar am avut noroc și cu niște profesori buni, cum ar fi profesorul Preda, care aparțineau „adevăratai școli de modă veche” (asta se întâmpla în 1951-53 când nu avuseseră timp să schimbe toți profesorii). El ne preda, într-un mod, subversiv, adevărata biologie. Comuniștii considerau teoriile lui Mendel idealiste, dar Mendel avea perfectă dreptate, după cum știința a dovedit-o mai târziu. [Mendel teoretiza că pentru fiecare trăsătură, un individ are doi „factori”, sau gene, unul de la fiecare părinte. Fiecare copie a factorului este numită alele. Două alele pot sau nu să conțină aceeași informație. Când diferă, alela cu informație dominantă va fi exprimată.]. În orice caz, profesorul Preda ne-a predat un curs splendid despre teoria lui Mendel, cu dovezi, și a încheiat cu: „Aceasta este teoria lui Mendel, și nu este adevărată!”

Tot timpul cât am stat în Cluj, nu am avut absolut nici un contact cu comunitatea evreiască de acolo; religia nu mă interesa deloc, ca viitor biolog credeam că există o oarecare falsitate în asta. Mai mult, aveam alte hobby-uri. Mereu am fost un sportiv pasionat, cel puțin până când am mers la facultate, când la ceva a trebuit să renunț, nu puteam face sport și să învăț în același timp. Așa că am renunțat la înot, deși am fost campion regional și în lotul de juniori al țării, și tot ce mi-a rămas a fost tenisul de masă. Am devenit campion universitar în Cluj la tenis de masă în timpul facultății. Nu m-am simțit niciodată respins de colegii mei pentru că eram evreu, de fapt cred că mulți nici nu știau, majoritatea veneau de la țară și nu erau la curent cu fostele probleme cu evreii. Țin minte că o dată colegii au mers chiar la colindat la niște profesori de Crăciun, lucru care nu era chiar permis, și m-au chemat și pe mine; am mers cu ei.

N-am avut niciodată probleme cu comunismul pentru că eram evreu, dar nu am menționat în nici un CV faptul că fusesem un fervent sionist la Cultura, n-aveam nici un motiv să fac asta.

După ce am terminat facultatea, am avut o repartiție la Oradea ca profesor de științele naturii, dar eu nu aveam chemare spre așa ceva, astfel încât am ales să stau acasă cu părinții. Am stat un an, cred, până când tata, care era sever, s-a săturat să mă vadă că nu fac nimic, a apelat la niște relații pe care le avea și m-a angajat în Sfântu-Gheorghe [oraș din apropierea Brașovului] la o companie de apă minerală, ca șef de laborator CTC [Controlul Tehnic de Calitate]. Erau tot felul de

oameni în Sfântu-Gheorghe, țin minte că eram burlac și eram considerat o partidă bună, un „akademikus” [academician în maghiară], și că niște femei încercau să îmi arate ce bine sunt situate, folosind expresia „a felso tizezer”, care vine din o expresie englezească în vogă în acel timp la New York: „the upper ten thousand”. Era ceva absolut ridicol, având în vedere că toată populația din Sfântu-Gheorghe era de 8000 de suflete.

Mi-a plăcut să lucrez acolo, și după o vreme am fost numit director al laboratorului. Apoi după ceva timp a fost o reorganizare, și am fost numit inginer șef. Am fost foarte surprins, la fel ca toată lumea. Asta era ceva interesant, pentru că de obicei evreii nu erau numiți în posturi de conducere, și mai mult, fără să fie membri ai Partidului Comunist; eu eram evreu, și nu eram un membru de partid. Asta la momentul numirii, pentru că secretarul de partid a apărut în biroul meu la o săptămână după aceea, cu cererea mea de intrare în partid. Eram confruntat cu o dilemă, pentru că aveam o familie și doi fii: dacă n-aș fi semnat, aș fi pierdut totul, nu doar noua slujbă, dar și cea dinainte; dar implicarea mea în partid nu a însemnat niciodată mai mult decât a avea carnetul de membru.

Viața mea

M-am căsătorit în 1957 cu Maria Maftei, pe care am cunoscut-o aici, în Brașov. Ea studiasse coregrafia la Cluj în același timp cât am studiat eu biologia, dar nu ne-am întâlnit niciodată acolo. Nu este evreică, este româncă, și nu este deloc religioasă, este ca mine, așa că nu am avut o nuntă religioasă. Și ea are o poveste interesantă: când a fost mică, locuia cu părinții ei undeva în Moldova, în Roman cred, și apoi s-au mutat la Burdujeni [județul Suceava], toți ceferiștii erau mereu pe drum atunci –tatăl ei era șef de gară acolo. La un moment dat tatăl ei a fost trimis într-un loc în Basarabia, nu știu exact unde. Când au început rușii ofensiva, toți ceferiștii, împreună cu notarii și cu profesorii, oamenii importanți de acolo, au primit un vagon în care să-și încarce toate bunurile și cu care să meargă în România. Dar exact atunci a venit 23 august, germanii au oprit trenul, au mai atașat câteva vagoane cu armament la tren, l-au preluat și nu au mai oprit până la Salzburg, în Austria. Acolo au fost POW cred, erau într-un lagăr, tatăl ei a trebuit să lucreze la căile ferate austriece, și mama ei, împreună cu alte câteva femei care aveau mașini de cusut, au fost nevoite să coase uniforme germane. Soția mea avea 9 ani atunci, și pentru nouă luni – perioada cât au stat acolo, din 1944 până în 1945 – a studiat cu alți prizonieri români, care erau profesori. Când a vizitat Salzburgul, a regăsit locul în care au fost ținuți prizonieri; astăzi este un hotel. Soția încearcă să obțină o pensie de la guvernul austriac, dar este greu să dovedească că a fost acolo, când avea doar 9 ani. Părinții ei au murit, ceilalți care au mai fost acolo au murit și ei (doi trăiau în Brașov); are doar o fotografie pe care o avea pe permisul cu care putea să folosească în adăposturile anti-aeriene când erau bombardamente.

Avem doi fii, Dan, născut în 1958, și Adrian Petrea, născut în 1960. Am avut și o servitoare în casă, pentru o vreme, am ajutat-o chiar să se căsătorească bine; țin minte o fată, era o fată de la țară, dar foarte dulce și bună, care s-a căsătorit cu cineva de la fabrica Electrica, un director care venea pe la noi prin casă. Mama a ajutat-o să-și facă rochie de mireasă, de toate, și a devenit o adevărată doamnă, cu o situație mult mai bună. Tot acest timp am locuit cu soția mea în Brașov, dar făceam naveta în fiecare zi la Sfânt-Gheorghe pentru lucru, și am făcut așa timp de 26 de ani, când am început să lucrez în Brașov.

Mama era casnică, dar când am plecat la facultate, în 1950, și-a luat o slujbă la anticariatul din oraș (Brașov) – pe atunci era singurul din oraș – pe care a ajuns să-l conducă pentru multă vreme. A fost un incident amuzant care o privește pe mama când lucra la anticariat, incident care a devenit o anecdotă bună printre toate librăriile din țară. În acele timpuri, sub comunism, în orice magazin intrai, și cereai ceva, răspunsul standard era: „N-avem!” Asta era realitatea. Așa că un domn mai în vârstă intră în anticariatul mamei și întreabă: „Aveți cărți în greaca veche?” Răspunsul a fost: „N-avem.” Bărbatul, probabil conștient că asta era răspunsul standard, a încercat încă o dată: „Știți greaca veche, elena...” „Știu, domnule, dar nu avem.” „Dar doamnă, limba veche greacă, în care a fost scrisă Iliada și Odiseea...” „Știu, domnule!” a răspuns mama și a început să recite primele versuri din Iliada, în greaca veche. Bărbatul a rămas înmormurit: a roșit, s-a înclinat, și a spus: „Vă rog să mă scuzați, stimată doamnă!” Și a continuat să se încline și a mers așa, cu spatele la ușă, până a ieșit.

Deși tata era un sionist fervent, nu a vrut niciodată să facă Aliyah el însuși; e un paradox, dar avea legături foarte puternice aici, era foarte atașat de casa lui, de familie; totuși, susținea foarte puternic cauza sionistă. Tata a murit în 1978 și a fost înmormântat în cimitirul evreiesc din Brașov, iar mama a murit după el, la ceva vreme, în 1985. Și ea este înmormântată în cimitirul evreiesc. Nu a fost nici un rabin la înmormântări, doar un Minyan, și eu am spus Kaddish.

Nu-mi păsa de regim; îmi păsa de afacerile companiei. Compania mergea bine, și îmi place să cred că asta se datora și mie. În acele timpuri, erau două feluri de conducători: cei care deveneau conducători pentru că erau foarte activi ca membri de partid, și cei care deveneau conducători pentru că era nevoie de ei. Îmi place să cred că eu am fost unul dintre cei din urmă. Bineînțeles, înjuram printre prieteni, despre problemele cu mâncarea și cu căldura, dar nu am fost un revoluționar. Ascultam Europa Liberă acasă, toată perioada comunistă.

Deși am fost instruit pentru aliyah la Cultura, nu mi-am depus niciodată dosarul ca să emigrez. Eram căsătorit, și aveam deja copii. Și nu vroiam să-mi las în urmă părinții, căminul a fost ca o ancoră pentru această familie.

Nu am avut niciodată probleme cu comunismul, dar soția mea a avut, pentru că Securitatea a vrut să o racoleze ca informator. La acea vreme eu lucram ca reprezentant de export al Ministerului Agriculturii pentru județele Covasna, Brașov și Sibiu, așa că lucram în export, și eram și evreu, iar ei erau probabil interesați în comunitatea evreiască din Brașov. Așa că ea a primit vizite de la un ofițer al Securității, care bineînțeles că s-a recomandat cu un nume fals, în repetate rânduri, și care a făcut presiuni și amenințări, cum că dacă nu ar fi colaborat, eu mi-aș fi pierdut slujba. Asta ar fi fost o problemă, amândoi copii studiau medicina la Cluj și aveam nevoie de bani să-i întreținem, dar soția mea a spus un „nu” hotărât. Nu s-a întâmplat nimic după aceea, nu mi-am pierdut slujba. Soția mi-a spus că după revoluție l-a văzut pe acest ofițer pe stradă, venind spre ea; când a recunoscut-o, acesta imediat a traversat strada și a dispărut.

În 1987 eu eram în centrul orașului. Am auzit că a izbucnit un fel de scandal, așa că am ieșit, nu se putea să fie scandal fără să nu fiu eu de față. Am ajuns în față la Modarom [clădire din centrul Brașovului], unde erau deja milițieni, și am văzut cum sediul județean al Partidului Comunist era vandalizat, oamenii dinăuntru aruncau pe geam dosare, portrete ale lui Ceaușescu. Am stat acolo până când am fost forțați să mergem acasă. Când a izbucnit revoluția din 1989, eram tot în centru, pentru că soția mea preda balet acolo. Când am auzit zgomotele, am ieșit afară. Am stat în piața

centrală din Braşov, şi am ajuns să îngenunchem cu ceilalţi şi să cântăm. Apoi s-a format o coloană care a început să măşlăuiască spre sediul Securităţii. La vremea aceea, lucram deja în Braşov, şi am fost foarte surprins să văd în coloană nişte colegi care erau vestiţi ca fervenţi activiști strigând în acelaşi rând; ne-am zâmbit unii altora şi am mers mai departe. Coloana s-a împărţit în două, şi noi am ajuns la porţile din spate ale Securităţii, iar eu şi soţia mea eram în primul rând, lucru pe care nu-l intenţionasem deloc. Țin minte că au fost deschise porţile, şi, n-o să uit niciodată, era un biet nenorocit de gardă, un soldat, nu un securist, nici măcar nu vorbea bine româneşte, era unghur. Era mort de frică, şi nu spunea nimic. Şi cineva s-a repezit la el, strigând. L-am oprit, şi i-am spus că e doar un simplu soldat şi că ar trebui să-l lăsăm în pace. Cred că am fost destul de convingător, pentru că l-au lăsat să plece; era palid şi abia stătea în picioare. Când am intrat în curte, ceilalţi erau deja acolo (intraseră pe poarta cealaltă); cineva a început să arunce hârtii din birouri. Am stat acolo o vreme, apoi am mers acasă. Nu ne-a fost frică de împuşcături, împuşcăturile au început abia în acea noapte, când s-a transmis la radio că oamenii ar trebui să meargă în centru să păzească nu ştiu ce, şi au fost împuşcaţi; a fost pur şi simplu o cursă, revoluţia avea nevoie de eroi.

Nu mi-am crescut copiii în nici o religie, dar amândoi se identifică ca evrei foarte puternic chiar, aş putea spune. Nu sunt religioşi, dar sunt evrei în orice altă privinţă. Şi soţia mea, care este creştină, e o foarte bună evreică! În timpul războaielor din Israel, ea era mai îngrijorată ca mine pentru oamenii care erau acolo, cunoştinţe de-ale noastre. Avem rude acolo, era unchiul Arnold care a murit în 1993, mai este o rudă de-a noastră, Judith Sandberg (noi îi spunem Juţi), o nepoată a bunicii materne, care a fost mamei ca o soră, pentru că părinţii ei au murit când ea era foarte mică, şi a fost crescută de bunica mea. Am vizitat-o în 1975, locuieşte cu familia într-un sat lângă Tel Aviv, în Kiryat Shmuel. Fratele soţului ei a fost Moshe Sandbar, care a fost guvernatorul Băncii Naţionale a Israelului. Am văzut o mulţime de locuri cât am fost în Israel, chiar mai mult decât au văzut Juţi şi familia ei, pentru aveam o mulţime de prieteni acolo – prieteni care pleaseră din Braşov -, care m-au dus în excursii. Am călătorit prin deşertul Negev, şi am ajuns până la Muhammad Rashid (în Yemen). Şi când m-am întors, nu am avut probleme cu poştă, să țin legătura cu rudele mele de peste hotare în timpul comunismului.

Înainte de 1989, soţia mea obișnuia să vopsească ouă de Paştele creştin, dar era ceva pur simbolic, voia doar să aibă nişte ouă roşii în casă. Am avut şi pom de Crăciun de Crăciun, cred că este un obicei foarte frumos; am făcut-o mai mult pentru copii, când erau mici, pentru că altfel s-ar fi simţit frustraţi că alţi copii au unul şi ei nu. Am mers la sinagogă doar de Yom Kippur şi de alte sărbători mari, dar nu în fiecare sâmbătă.

Trebuia să particip la marşuri în timpul comunismului, de 1 Mai sau de 23 August – la urma urmei eram directorul unei întreprinderi de stat. Câteodată eram invitat şi în tribune. Viaţa în timpul comunismului era destul de simplă pentru noi, eu şi soţia lucram, mergeam la cinema, la teatru şi la concerte foarte mult. Obişnuiam să o privesc pe soţia mea dând lecţii de balet, era foarte interesant.

Fiii mei nu au avut niciodată probleme în timpul comunismului pentru că erau evrei; erau foarte deschişi şi oamenii îi plăceau; şi casa noastră era deschisă tuturor prietenilor lor. Adrian a călătorit mult, în Anglia; a lucrat pentru o organizaţie non-guvernamentală sub tutelă britanică, nu ştiu cum se numeşte, şi acum a fost recrutat de Banca Mondială. Acum călătoreşte cu munca prin Bulgaria şi

Rusia. Nici el nu s-a gândit să facă aliyah; am vorbit despre asta, dar amândoi au legături prea puternice aici; au aici familii, iar prietenii au fost foarte importante pentru ei. Prietenii lor le sunt ca frații. Nurorile mele sunt ambele doctori: soția lui Adrian este Rodica, și soția lui Dan este Nadia. Nu au avut nunți religioase, Rodica și Nadia sunt creștine ortodoxe, s-au căsătorit doar la primărie. Nepoata mea cea mare, Oana, are 22 de ani, și este studentă a București, studiază filologia; cealaltă, Dana, este încă în liceu. Ele sunt fiicele lui Dan. Fiica lui Adrian, Diana, este în clasa a cincea. Soțiile fiilor mei nu sunt evreice, și nici nepoatele, deși am văzut că nepoata cea mare poartă la gât un lănțișor cu magen David, care a aparținut mamei mele. Am fost fericit să văd acest lucru. Dan, fiul meu mai mare, care a fost doctor, a murit într-un accident de mașină în 1997. [Nota editorului: subiectul este foarte dureros pentru dl Guth și nu dorește să discute despre acest lucru]. Ne întâlnim în timpul vacanțelor de vară, când nepoatele au vacanță și nurorile și Adrian au concediu, dar asta nu e foarte des.

Cred că viața s-a îmbunătățit după 1989, există o libertate a vorbirii care este importantă - nu am știut niciodată să-mi țin gura. Dar cuvintele se uită ușor, și nu contează prea mult. Astăzi sunt vicepreședinte al comunității evreiești de aici, din Brașov. Am devenit implicat în comunitatea evreiască în 2000, când am fost ales secretar al comunității și apoi vicepreședinte. Eu mă ocup de toate chestiunile administrative ale comunității, de imaginea ei: cea mai mare parte din timp mi-o petrec delegând sarcinile, și supraveghind activitățile.

Nu respectăm sărbători acasă, fie ele evreiești sau creștin-ortodoxe, și soția nu sărbătorește Paștele sau Crăciunul. Vrea doar să-mi aduc aminte că e Maria și să-i iau un cadou de ziua ei de nume. Astăzi duc o viață destul de retrasă; nu ies prea mult în lume. Sunt la comunitate doar atunci când lucrez, altfel prefer să stau acasă cu soția mea.

Prefer să mă consider un conservator mai degrabă decât un neolog, pentru că termenul de „neolog” a fost folosit pentru prima oară de maghiari. Când sinagoga neologă a fost construită în Brașov în 1901, era maghiară. A devenit română doar în 1919, după tratatul de la Trianon, dar își păstrează numele original. În orice caz, ceea ce maghiarii înțelegeau prin neolog este ceea ce noi înțelegem azi prin conservator; de fapt înseamnă același lucru, doar numele diferă, iar eu prefer să mă numesc un conservator. A fi evreu pentru mine nu are nici o conotație religioasă; înseamnă tradiție. Am simțit identitatea iudaică prin sionism, nu prin religie. Dar sunt mândru de asta, niciodată în viața mea nu am ascuns faptul că sunt evreu.